

вибір втілювачем техніки декорування: графічне «ритування» замість м'якого, живописного «пастелажу». Можемо припустити - не зовсім вдалі спроби поєднання флореально-станкових сюжетів з об'ємами сферичної посудини налаштували М. Жука на подальші пошуки інших варіацій узгодження форми й орнаментального візерунку.

Успіхом ця проблема увінчалася тоді, коли митець почав ув'язувати декор з формою за законами оздоблення писанок. З предметів цього ряду проекти та втілення у матеріал ваз, тарелів, кувалів, де інтерпретовані писанкові візерунки, дещо масштабовані, вдало припасовувалися до сферичної форми керамічних виробів. Творча співпраця означених майстрів-керамістів свідчить про започаткування на Чернігівщині мистецько-керамічного процесу і включення краю до загальноукраїнського поступу професійного мистецтва кераміки, біля витоків якого стояв М. Жук, котрий разом із В. Кричевським засіяв ниву професійної кераміки на Лівобережжі України.

У подальших дослідженнях варто приділити більшої уваги персоні А. Огієвського-Охотського, уточнивши деталі життєвого та творчого шляху майстра.

Належне поцінування спадку творців української професійної кераміки Лівобережжя – В. Кричевського та М. Жука – поряд із всебічним вивченням їх доробку може забезпечити успішний розвиток цієї галузі української художньої культури у подальшому. Серед кількох керамістів Чернігова доби модерну – ар деко особливої уваги заслуговує творчий тандем професійного художника-дизайнера М. Жука та митця-кераміста А. Огієвського-Охотського, що був подібним до творчих експериментів станковиста-монументаліста В. Кричевського і його однодумців гончарів-керамістів О. Білоскурського, С. Патковського тощо у майстернях Миргорода – Опішного означеної доби.

Посилання

1. Личное дело Огиевского-Охотского Аркадия Николаевича // РГАЛИ, ф. 677, оп. 1, ед. хр. 6365, л. 23.
2. Михайлів Ю. Михайло Жук [Електронний ресурс]: [веб-портал]. – Режим доступу: <http://ukr.sovfarfor.com/obrazotvorche-mistectvo/zhivopis/300-mihajlo-zhuk-chastina-druga.html>.
3. Павловський В. Василь Григорович Кричевський: Життя і творчість / Вадим Павловський. – Нью-Йорк: Вид-во УВАН у США, 1974. – С. 128.
4. Школьна О. Михайло Жук, який дуже голосно мовчав // Образотворче мистецтво. – № 3. – К., 2008. – С. 38-43.
5. Школьна О. Творчість і мистецько-педагогічна діяльність Михайла Жука в контексті становлення української школи художників фарфору (перша половина ХХ століття): дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 Школьна Ольга Володимирівна; Львівська нац. акад. мистецтв. – Львів, 2007. – 167 с.
6. Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції / Ростислав Тарасович Шмагало. – Львів: Українські

технології, 2005. – 528 с.: 742 іл.

7. Щербаківський В. Пам'яті Василя Григоровича Кричевського / Вадим Щербаківський. – Лондон: Вид-во Української видавничої спілки, 1954. – 56 с.

Шолуха А.Н. Керамисты-орнаменталисты В. Кричевский, М. Жук в украинском искусстве конца XIX – начала XX в.

Исследование посвящено основоположникам школы профессиональной художественной керамики на Левобережье В. Кричевскому и М. Жуку. Упоминается представитель этого вида искусства на Черниговщине А. Огиевский-Охотский, который творчески сотрудничал с М. Жуком.

Ключевые слова: В. Кричевский, М. Жук, А. Огиевский-Охотский, искусство, керамика, орнамент, декор.

Sholukha O.M. Ceramists-ornamentalists V. Krichevsky, M. Zhuk in the Ukrainian art of the late 19th, early 20th century

The research is devoted to the founders of school of professional artistic ceramics V. Krichevsky and M. Zhuk. The representative referred to this type of art in Chernihiv region A. Ogievsky-Okhotsky, which creatively collaborated with M. Zhuk.

Key words: V. Krichevsky, M. Zhuk, A. Ogievsky-Okhotsky, art, pottery, ornaments, decor.

15.03.2014 р.

УДК 94 (477): 929. 522 Мережковський

В.В. Терлецький

СЛОВО ПРО Д.С. МЕРЕЖКОВСЬКОГО, КОРІННЯ РОДУ ЯКОГО В ЗЕМЛІ ГЛУХІВЩИНИ

У статті йде мова про письменника Д.С. Мережковського, рід якого був тісно пов'язаний з м. Глухів, його літературну спадщину, взаємини з відомими діячами літературного процесу другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.

Ключові слова: Д. Мережковський, м. Глухів, А. Бєлий, О. Блок, В. Брюсов, М. Бунін.

Генеалогія – напрямок історичної науки, який має на меті вивчення походження і розвиток родів. Він, на жаль, у повоєнний період, починаючи з ХХ ст., був у нас заборонений. Добре, що на той час були опубліковані наступні праці: «Малороссийское дворянство» (Чернігів, 1890), укладена графом Г.О. Милорадовичем; «Родословная книга Черниговского дворянства» цього ж автора; «Списки черниговских дворян 1783 года» (Чернігів, 1890), видані відомим істориком Лівобережної України О.М. Лазаревським під псевдонімом «Ал. Л-ий»; «Малороссийский родословник» (Т. 1–4, 1909–1914), підготовлений і донесений до читачів В.Л. Модзалевським; «Малороссийский гербовник» (СПб., 1914), який побачив світ зусиллями останнього генеалога та історика у співавторстві з В.К. Лукомським. Однак, як бачи-

мо, ці праці стосувалися лише дворянських родів. Козацькі ж, міщанські та селянські родини залишалися поза увагою. Лише в новітній час з'явилися такі роботи, як «Генеалогія українського козацтва. Нариси історії козацьких полків» (К., 2004) Володимира Кривошеї, «О козаках Украины» (СПб., 2006) Ю. Лукашевича. У першій з них називаються Мережки, яким 24 квітня 1623 р. було надано «влисковий лист» від Яна Мережки Яну Ковальському на маєток і млин в Коростишівській волості [5, 68]. Залишається невідомим, з якого часу рід Мережків вже був пов'язаний з Глухівщиною. Цей факт місцевими краєзнавцями, дослідниками минулого ще, здається, не висвітлювалася. Та ось автор статті «Пленник культури» (о Д.С. Мережковском и его романах) Олег Михайлов зазначає, що прагд визначного прозаїка, поета, критика, публіциста, філософа, перекладача Дмитра Сергійовича (1865–1941) «был войсковым старшиной на Украине, в городе Глухове, а дед лишь в царствование императора Павла I приехал в Петербург «младшим чином» в Измайловский полк» [7, 4].

Сам же Д.С. Мережковський писав: «Тогда-то, вероятно, и переименовал он свою малороссийскую фамилию Мережки на русскую Мережковский» [7, 4]. Сповідалося також, що в жилах бабусі письменника текла древня кров Курбських. Вчитаймося в «Автобиографические заметки» Мережковського: «Я родился 2-го августа 1865 г. в Петербурге, на Елагином острове, в одном из дворцовых зданий, где наша семья проводила лето на даче. До сих пор я люблю унылые болотистые роши и пруды елагинского парка... Помню, как мы забирались в темные подвалы двора, где на влажных сводах блестели при свете огарка сталактиты, или на плоский зеленый купол того же дворца, откуда видно взморье... Зимой мы жили в старом-престаром, еще Петровских времен, Бауэровском доме, на углу Невы и Фонтанки, у Прачечного моста, против Летнего сада; с одной стороны – Летний дворец Петра I, с другой – его же домик и древнейший в Петербурге деревянный Троицкий собор [8, 288].

Якомога повніше, детальніше будемо звертатися до спогадів Мережковського, його сучасників, побратимів по перу, бо ім'я плодovitого і своєрідного письменника з глухівського роду Мережки після його еміграції з Росії за кордон мало відоме читачам. Він навіть не згаданий в «Літературному щоденнику» (К., 1966), укладеному українським поетом Миколою Терещенком. Певно ж під тиском ідеології тоталітарного режиму колишнього СРСР у довідці про нього в томі 4-му (М., 1967) «Краткой литературной энциклопедии» було наголошено: «По отношению к Советской России занимал резко враждебную позицию» [4, 744]. В чому ж вона виявлялася – не сказано...

Родина Мережковського була багатодітною. І

хоча зовнішньо здавалася благополучною, майбутній прозаїк почував себе самотнім і нещасним, боявся і не любив батька. «У меня, – згадував він в зрілі роки, – не было школы, как не было семьи». Це й зафіксував в одній з поезій:

«Познал я негу безотчетных грез,
Познал и грусть, – чуть вышел из пеленок,
Рождало все мучительный вопрос
В душе моей: запуганный ребенок,
Всегда один, в холодном доме рос
Я без любви, угрюмый как волченоч,
Боясь лица и голоса людей,
Дичился братьев, бегал от гостей... [9, 4].

У 1884 р. Мережковський вступив і згодом закінчив історико-філологічне відділення-факультет Петербурзького університету, пройнявшись великим впливом філософів-позитивістів Конта, Мілля, Спенсера, виявивши інтерес до сучасної йому французької поезії. Згодом під його пером народилися значні прозаїчні твори – трилогія «Христос и Антихрист», яку склали частини «Отверженный (Смерть богов. Юлиан Отступник)» (1896), «Воскресшие боги (Леонардо да Винчи)» (1901), «Антихрист (Петр и Алексей)» (1905). Не можемо не згадати його дослідження «Л. Толстой и Достоевский. Жизнь и творчество», п'єси «Павел I» (1908), «Царевич Алексей» (1920), романи «Александр I» та «14 декабря» (1918). Мережковський, як бачимо, заглибився, охопив події і далекого минулого, близького йому як глибоко релігійній людині, так і порівняно недалеких історичних часів. Він спілкувався з численними діячами і Росії, і Європи. У поезії «Старость» вихлопнув із глибин своєї душі такі рядки:

«Чем больше я живу, тем глубже тайна жизни,
Тем призрачнее мир, страшней себе и сам.
Тем больше я стремлюсь к покинутой отчизне,
К моим безмолвным небесам».

Яким же був Мережковський як людина і письменник в оцінці його сучасників, як сприймали вони його творчість? Наведемо хоча б такий мало відомий факт з життя родини К.Д. Ушинського, до речі, найтіснішим чином пов'язаною з Глухівщиною. У відділі рукописів Державної публічної бібліотеки (Санкт-Петербург), яка ще донедавна носила по праву ім'я М.С. Салтикова-Щедріна, автор статті знайшов збережену дочкою славетного педагога Надією Костянтинівною вирізку з якоїсь невідомої газети зі статтею Д. Мережковського «Декабристы в 60-е годы». Мовилося в ній про князя Євгена Петровича Оболенського (1796–1865), який був засуджений по I-му розряду на вічні каторжні роботи. Лише наприкінці 1856 р. його поновили в правах, але не дозволили жити в Москві. Ото останні роки життя він прожив у Калузі, де й помер. Писав Мережковський і про Гаврила Степановича Батенькова (1793–1863), засудженого на каторжну роботу строком на 20

років. Цей декабрист, можливо, зацікавив Дмитра Сергійовича тим, що з невідомих причин не був відправлений до Сибіру, навмисно голодував і безсонням намагався позбавити себе життя.

С. Батеньков восени 1857 р. переселився також до Калуги, де й помер. Виникає питання: ці постаті чи не привертали увагу Мережковського для більш глибокого описання їх життя і долі, ніж ця газетна стаття?

Нас не може не зацікавити й питання взаємин Мережковського з письменниками, його сучасниками. З численних осіб минулого впливають імена чотирьох осіб, об'єднаних початковою літерою їх прізвищ – «Б». Це Бєлий, Брюсов, Блок, Бунін.

Андрію Белому (справжнє ім'я та прізвище Борис Миколайович Бугайов (1880–1934) належить праця «Мережковский. Силуэт», яка була опублікована в його книжці «Арабески» (М., 1911). Він розповів не тільки про творчу роботу, стосунки письменника, а й достовірно, з найменшими подробицями, деталями окреслив силует Мережковського: «День. Над Невой пурга разыгралась белыми атласами... А на дорожках он, маленький, прямой, как палка, в пальто с бобровым воротником, в меховой шапке. Восковое его с густой, из щек растущей каштановой бородкой лицо, оно ни на чем не может остановиться. Он в думах, в пурговом хохоте, в нежном, снежном дыме. Мимо, мимо проплывает его силуэт, силуэт задумчивого слепца с широко раскрытыми глазами – не слепца: все он видит, все мелочи заметит, со всего соберет мед мудрости» [1, 5].

В інших місцях спогадів пише про нього як людину, що любить самотність, і пояснює це тим, що Мережковский, коріння роду якого у землі Глухівщини, великий художник, як ото Толстой, Гоголь, Достоевський. У 1901 р. А. Бєлий знайомиться з Д. Мережковським та його дружиною, поетесою, літературним критиком, прозаїком Зінаїдою Миколаївною Гіппіус (1869–1945). З останньою (за його описом «умницею, елегантною, одетою с утонченным вкусом») з лютого наступного року починається його листування. Наприкінці 1906 р. він на запрошення Мережковського і Гіппіус виїжджає до Парижу. Змальовує в «Силуэтах» Дмитра Сергійовича: «Бродит он, такой же маленький и прямой, с холодным белым лицом и вдаль брошенными глазами, в уединенных аллеях Булонского леса... Бродит тут и обдумывает своего «Павла» [1, 7]. Не може не змалювати картину обстановки паризької квартири Мережковських, в якій прожив чимало тижнів і звідки це подружжя під час його захворювання, не мешкаючи, поклали гостя в лікарню і тим самим врятували йому життя.

Знову звернімося до розповіді А. Белого про Мережковського: «Большая комната, оклеенная красными обоями. Пунцовые угли камина тлеют тихо, будто золотой леопард, испещренный серыми

пятнами, – тихо потрескивают в камине. На диване З.Н. Мережковская в белом, с красно-золотыми волосами, вся в отсветах огня, затянувшись надушенной папироской, ведет долгую, всю озаренную внутренним светом беседу с каким-нибудь новообращенным мистиком. С неженской ловкостью фехтует она диалектикой, точно остро отточенной рапирой, и собеседник, будь он тонко образованный философ или богослов, невольно отступает перед сверкающим лезвием ее анализа» [1, 7].

А ось характеристика поведінки Д.С. Мережковського, подана його сучасником, приятелем, письменником: «Он всегда смотрит сквозь человека, сквозь стены, сквозь пространство и время. Если с ним можно вести речь о словах глубоких и важных, если поддается свету его душа, его пригласят, пригласят еще и еще раз. Тогда-то Д.С. Мережковский брызнет на него молниями своей речи. Он слишком ушел в детали ему любезных тем и, как специалист, умеет брать тему во всей глубине. В противном случае он отделяется вялыми словами. Предпочитает временами, прохаживаясь по кабинету с сигарой в руке и слушая вьюгу, вторить ее плачу, что-то насвистывая своими большими темными губами... Зато какой нежной простотой, какой отеческой лаской встретит он всякого действительного, глубокого, кто сумеет подойти к нему. Быстро истает восковая маска равнодушной скуки на его лице, как тающая свеча предвоскресной службы, обнимет и поцелует. И бархатный, вдруг окрепший голос его будет громко и долго раздаваться в полуосвещенной комнате среди тихого плеска золотых камней, жаром кипящих в камине» [1, 8].

Адрій Бєлий засвідчував, що того часу навколо нього буяла ціла низка нових течій, від нього багато хто вчився, ловив і черпав його слова. А пишучи в 1911-му глибокий нарис про Мережковського, з біллю і смутком констатував, що тепер його бояться – замовчують, замітають сліди. І це була чиста правда. Ось, наприклад, письменник і мистецтвознавець В.К. Станюкович (1873–1939) стверджував: «Поэма Мережковского «Вера», так прочно нынче забытая, была одно время в центре нашего внимания, и мы декламировали друг другу длинные обрывки из нее» [3, 726].

За радянського часу про Мережковського, як емігранта, людину, яка не сприйняла революційний переворот в Росії, не згадували, навіть при тому, що в 1941–1945 роках він засуджував гітлеризм. І лише 1990-го року московським видавництвом «Правда» було видано зібрання його творів в чотирьох томах. Тоді ж вийшла в світ праця (в основному про нього як нащадка глухівського військового старшини) А. Белого «В тихом омуте».

Інколи все ж проривалися згадки про письменника. У пожовтневий період, а саме 21 березня 1920 р., написав про нього Олександр

Блок з приводу постановки «Царевича Олексія» у Великому драматичному театрі. Особливу увагу привертають наступні його рядки: «Кажется, в Европе Мережковского ценят больше, чем у нас: не знаю, шире ли там его известность, но она как бы соответствует больше тому месту, которое он занимает. Место же это для меня давно и безповоротно определилось. Мережковский – художник. В Европе понимают, что это значит, там ценности такого рода считаются большими» [2, 8].

Описуючи враження від постановки роману Мережковського про Петра I, Олексія – роману, який за словами Блока нашумів і є, скоріш за все, історико-філософським трактатом, поет радів, відзначаючи, що декорації для вистави до твору Мережковського написав О.М. Бенуа – «большой художник, который дышал одним воздухом с Мережковским».

Дмитро Сергійович запрошувався до постійного співробітництва в журналі «Русская мысль», завідувачем літературно-критичного відділу якого з вересня 1910 р. був Валерій Брюсов (1873–1924). Останній пропонував Мережковському писати до видання «Весь». Ці особи були різними за віруваннями. Мережковський повністю віддавався православ'ю, а Брюсов тяжів до комуністичної ідеології. Вони листувалися. Однак і в епістолярії, і в деяких працях проглядала різна оцінка Мережковського з боку Брюсова, зокрема, в незакінченій статті про поезію напередодні жовтневого перевороту: «В поезії дороге тільки завтра!» Валерій Якович, називаючи Мережковського «прежде всего мыслителем и романистом», все ж висловлювався, що хоча Мережковського «читают, и стоит, должно читать», однак Дмитро Сергійович – «вчерашний день». Коли Брюсов промовив «неверные слова о Мережковском, то А. Белый, выслушавши их «со страданием», став на захист романіста. Гадаємо, що не є випадковою відсутність зображення Мережковського серед портретів сучасників Брюсова, які подані в 85-му томі «Литературного наследства», присвяченого Валерію Брюсову. А це видання в 854 сторінки вмещувало понад 30 малюнків, фотографій його сучасників і було видане за радянського часу в 1976 році... В.Я. Брюсов, познайомившись з Мережковським ще в Петербурзі 8 грудня 1898 р., хоча по літературним, суспільним і філософським поглядам по багатьом питанням розходився з ним, все ж з 1901 р. листувався з його дружиною З.М. Гіппіус. Численні листи у своїй більшості залишаються невідомими. Їх публікація, безперечно, могла б пролити додаткове світло на їх стосунки, і звичайно ж, на творчий літературний шлях Д.С. Мережковського, а, можливо, і на глухівські сторінки життя роду Бережків.

Не можемо обминути увагою стосунки Мережковських з Іваном Буніним. В основному вони відбувалися поза межами Росії. Бунін інколи

заходив до цього подружжя, відвідував літературні вечори, на яких виступав Дмитро Сергійович. Ось один із таких фактів. У доповіді «От чего нам стало скучно» Мережковський доносив до слухачів: «Колесо истории проехало по нашим судьбам, но оно не растоптало нашего достоинства, не отторгло нас, жрецов святого и вечного» [6, 186]. На ці слова Бунін, який гортав альбом для записів, що йому подала Гіппіус, написав експромт:

«Достоинство свое несем
Сквозь все кошмары и тревоги,
А жизнь нас топчет колесом,
Как будто кучу на дороге» [6, 187].

Зінаїда Миколаївна, прочитавши ці рядки, буквально затремтіла від гніву, бо не могла сприйняти чотиривірш, який так низько, вульгарно відповів словам Мережковського і його з дружиною достоїнству і святості. Мережковський був претендентом на відому Нобелівську нагороду. Однак не відразу, а десь з третього підходу цю премію присудили Івану Буніну.

Посилання

1. Белый А. Мережковский. Силуэт / А. Белый. Арабески. – М.: «Мусагет», 1911. – 118 с.
2. Блок А. О назначении поэта. Статьи, речи, заметки. 1918–1921 // Библиотека «Огонек». – М., 1990. – 64 с.
3. Брюсов В. Литературное наследство. – М., 1976. – Т. 85. – 854 с.
4. Краткая литературная энциклопедия. – М., 1967. – Т. 4. – Стлб. 773–774.
5. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Нариси історії козацьких полків. – К., 2004. – 390 с.
6. Лавров В. Холодная осень. Иван Бунин в эмиграции (1920–1953). – М., 1989. – 384 с.
7. Михайлов О. Пленник культуры (О Д.С. Мережковском и его романах). // Мережковский Д.С. Собр. соч. в 6 томах. – М., 1990. – Т. 1. – 502 с.
8. Мережковский Д. Автобиографическая заметка // Русская литература XX века. Под ред. проф. С.А. Венгерова. – М., 1915. – Т. 1. – 463 с.
9. Мережковский Д.С. Собрание сочинений в 4-х томах. – М., 1990. – Т. 1. – 502 с.

Терлецкий В.В. Слово о Д.С. Мережковском, корни рода которого в земле Глуховщины

В статье идет речь о писателе Д.С. Мережковском, род которого был тесно связан с городом Глуховом, о его литературном наследии, взаимоотношениях с известными деятелями литературного процесса второй половины XIX – первой половины XX столетий.

Ключевые слова: Д. Мережковский, г. Глухов, А. Белый, А. Блок, В. Брюсов, И. Бунин.

Terletskiy V.V. The tale about Merezhkovskii whose family roots are in the land of Hlukhiv

The article tells about the writer Merezhkovskii whose family was closely connected with the town of Hlukhiv, his literary heritage, relationship with famous figures of the literary process of the 2nd half of the XIX – the first half of the XX centuries.

Key words: D. Merezhkovskii, A. Bely, A. Blok, V. Bryusov, I. Bunin.

15.03.2014 p.